

BOŻENA PIECHOWICZ

Zakład Agrobiznesu, Instytut Agronomii  
Akademia Podlaska

## ŹRÓDŁA FINANSOWANIA INWESTYCJI W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

Sources of financing agricultural development

**ABSTRAKT:** Artykuł prezentuje ocenę działalności inwestycyjnej w gospodarstwach rolnych w latach 2002–2006 oraz analizuje źródła jej finansowania. Badania przeprowadzone zostały w 25 gospodarstwach powiatu łukowskiego. Źródłem danych był kwestionariusz ankiety. Dla potrzeb badań ankietowane gospodarstwa podzielono na trzy grupy, przy czym kryterium podziału była powierzchnia użytków rolnych. Przeprowadzone badania pokazały, że poziom wydatków na inwestycje był wyższy w większych obszarowo gospodarstwach. Najwięcej środków przeznaczono na zakup maszyn i urządzeń. Źródłem finansowania inwestycji był przede wszystkim preferencyjny kredyt inwestycyjny. Duże gospodarstwa w większym stopniu wykorzystywały zewnętrzne źródła w finansowaniu realizowanych inwestycji. Niewystarczające zasoby finansowe rolników posiadających mniejsze gospodarstwa ograniczają ich modernizację w oparciu o fundusze strukturalne Unii Europejskiej.

**słowa kluczowe – key words:**

inwestycje – *investment*, finansowanie inwestycji – *investment financing*, gospodarstwo rolne – *farm*, inwestycje w gospodarstwach rolnych – *investments in agricultural farms*

### WSTĘP

Polskie rolnictwo znacznie odbiega od rolnictwa w rozwiniętych krajach Unii Europejskiej. Różnice te wynikają z rozdrobnienia struktury agrarnej, niedopasowania wielkości i jakości produkcji do wymogów odbiorców, niezadowalającego poziomu wiedzy w zakresie nowoczesnych technologii produkcji, marketingu i zarządzania oraz słabej organizacji rynku. Jedną z cech charakteryzujących gospodarstwa rolne w Polsce jest również ich niedoinwestowanie (2).

Dostosowanie polskiego rolnictwa do przepisów unijnych wymagało poniesienia dużych nakładów inwestycyjnych zarówno w samych gospodarstwach, jak też w całej sferze związanej z obsługą rolnictwa. Akcesja Polski do UE nie zakończyła procesu niezbędnych przemian w rolnictwie. Aby zwiększyć konkurencyjność polskich produktów rolnych na rynku międzynarodowym oraz zaspokoić wzrastające wyma-

gania konsumentów, dotyczące jakości produkcji przy utrzymaniu niskich cen, niezbędna jest dalsza restrukturyzacja i unowocześnianie sposobów gospodarowania.

Ograniczone zasoby kapitałowe polskich rolników uniemożliwiają inwestowanie w gospodarstwach na zasadach samofinansowania. Z badań IERiGŻ wynika, że tylko około 6% gospodarstw rolniczych generuje zysk, który może przeznaczyć na akumulację kapitału lub rozwój. Dlatego też ogromnego znaczenia nabiera możliwość wsparcia podejmowanych przez rolników działań inwestycyjnych środkami zewnętrznymi. Do grupy tych środków można zaliczyć kredyty o obniżonej stopie oprocentowania, fundusze przedakcesyjne wspierające rozwój gospodarstw rolnych, a po integracji Polski z Unią Europejską, również płatności bezpośrednie, środki finansowe w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) oraz Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego i Rozwój Obszarów Wiejskich” (SPO rolny), które realizowane są w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR).

Celem opracowania jest analiza źródeł finansowania inwestycji w wybranych gospodarstwach rolnych powiatu łukowskiego. W artykule oceniono również poziom i strukturę nakładów inwestycyjnych w zależności od wielkości gospodarstwa.

#### MATERIAŁ I METODY

Badaniami objęto gospodarstwa rolne z czterech gmin powiatu łukowskiego, a mianowicie: Łuków, Stoczek Łukowski, Krzywda oraz Trzebieszów. Powiat łukowski położony jest w województwie lubelskim i należy do regionów rolniczych, o niedostatecznie rozwiniętej infrastrukturze wsi i rolnictwa. Wobec powyższego może być on dobrym przykładem ilustrującym problemy będące przedmiotem rozważań, a wnioski z nich płynące mogą być przydatne dla regionów o podobnej charakterystyce. Badania empiryczne przeprowadzone zostały w grudniu 2006 roku w 25 gospodarstwach. Wybór gospodarstw do badań był celowy. Warunkiem doboru obiektów do badań było prowadzenie działalności inwestycyjnej w gospodarstwie oraz wyrażenie zgody właścicieli gospodarstw i udzielenie odpowiedzi na pytania dotyczące działalności rolniczej. Źródłem danych był kwestionariusz ankiety, który swym zakresem obejmował informacje dotyczące gospodarstwa i jego właściciela, rodzaju i wartości zrealizowanych inwestycji w latach 2002–2006 oraz źródeł ich finansowania. Dla potrzeb badań ankietowane gospodarstwa podzielono na trzy grupy. Kryterium podziału była powierzchnia użytków rolnych. Grupę I stanowiło 8 gospodarstw o powierzchni do 7 ha UR, grupę II – 11 gospodarstw o powierzchni do 7,1 do 15,0 ha UR, natomiast grupę III – 6 gospodarstw o powierzchni powyżej 15,1 ha UR. Uzyskane wyniki analiz przedstawione zostały przy wykorzystaniu techniki tabelaryczno-opisowej. Podstawowym źródłem informacji na temat możliwości finansowania rozwoju gospodarstw rolnych ze źródeł zewnętrznych były dane Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW) oraz Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), a także wyniki badań innych autorów.

## WYNIKI

**Wybrane zewnętrzne źródła finansowania rozwoju gospodarstw rolnych**

Podstawowym instrumentem stymulującym rozwój gospodarstw rolnych przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej był kredyt preferencyjny. Za pomocą kredytu państwo sterowało rozwojem produkcji rolniczej, podwyższało efektywność i konkurencyjność rolnictwa, poprawiało jego strukturę, a przede wszystkim przeciwdziałało pogarszaniu się sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych. Kredyty preferencyjne udzielane były do 1994 roku przez sieć banków komercyjnych, które podpisały umowy z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa jako instytucją finansującą przemiany w sektorze rolnym. Obok krótkoterminowych kredytów obrotowych przeznaczonych na pokrycie bieżących potrzeb finansowych banki udzielały również kredytów długoterminowych, których zadaniem było finansowanie inwestycji w gospodarstwach rolnych. Atrakcyjność inwestycyjnych kredytów preferencyjnych polegała przede wszystkim na relatywnie dużo niższym oprocentowaniu w porównaniu z kredytami komercyjnymi, znacznej liczbie oferowanych linii kredytowych oraz możliwości korzystania z karencji w spłacie kredytu nawet do 3 lat.

Z informacji ARiMR wynika, że inwestycyjne kredyty preferencyjne w ciągu całego okresu cieszyły się dużym zainteresowaniem rolników (7). W początkowym okresie wprowadzenia kredytów preferencyjnych przeznaczonych na inwestycje w gospodarstwach rolnych zainteresowanie nimi ze strony rolników było niewielkie, w 1994 roku udzielono 16,8 tys. takich kredytów. Wraz z upływem czasu zainteresowanie kredytami szybko wzrastało osiągając najwyższy poziom w latach 1996–1997, kiedy to udzielono odpowiednio 59,1 tys. i 58,1 tys. kredytów. W 1998 roku znacznie zmniejszyła się liczba oferowanych linii kredytowych z początkowych 33 do 8 i to spowodowało, że radykalnie spadła liczba udzielonych kredytów do 18 tys. Po gwałtownym załamaniu można zaobserwować wzrost liczby udzielanych kredytów, chociaż jego dynamika nie jest już tak duża jak w początkowym okresie ich uruchomienia (1).

Przed przystąpieniem do Unii Europejskiej Polska mogła korzystać ze środków programu SAPARD. Środki finansowe programu miały ułatwić proces integracji sektora rolnego przez jego dostosowanie do standardów i wymagań UE oraz umożliwić płynne włączenie krajów kandydujących w system Wspólnej Polityki Rolnej. Celem programu była poprawa konkurencyjności polskiego rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego, dostosowanie sektora rolno-spożywczego do wymagań Jednolitego Rynku w zakresie wymogów sanitarnych, higienicznych oraz jakościowych, a także wsparcie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich poprzez rozwój infrastruktury technicznej oraz tworzenie warunków do podejmowania pozarolniczej działalności na wsi.

Zasadą programu była refundacja części kosztów inwestycji po jej zakończeniu (maksymalnie do 50% kosztów kwalifikowanych przedsięwzięcia), a zatem benefi-

cjenci musieli najpierw sfinansować przedsięwzięcie w całości. Największym zainteresowaniem wśród wnioskodawców cieszyło się działanie skierowane do rolników dotyczące inwestycji w gospodarstwie rolnym. Połowa wszystkich złożonych wniosków dotyczyła właśnie tego działania, co z jednej strony potwierdzało ogromne zapóźnienia, z drugiej zaś świadczyło o wielkim zapotrzebowaniu na środki wspierające rozwój gospodarstw (5).

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej stworzyło nowe warunki dla rozwoju rolnictwa. Z chwilą akcesji nasz kraj został objęty Wspólną Polityką Rolną, która jest jednym z najbardziej rozwiniętych sektorów polityki gospodarczej UE. W ramach WPR polscy rolnicy mogli korzystać z systemu dopłat bezpośrednich (6). Podczas negocjacji podjęto decyzję, że w Polsce zostanie wprowadzony uproszczony system płatności bezpośrednich, tzw. system płatności obszarowych. Polega on na wsparciu finansowym, przyznawanym proporcjonalnie do powierzchni użytków rolnych, niezależnie od rodzaju prowadzonej działalności rolniczej. Minimalna powierzchnia gospodarstwa rolnego uprawnionego do otrzymania płatności bezpośrednich wynosi 1 ha UR. System płatności składa się z dwóch elementów: jednolitej płatności obszarowej i płatności uzupełniającej. Pierwsza z nich przysługuje do powierzchni gruntów rolnych utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej wraz z zachowaniem wymogów ochrony środowiska, druga natomiast stosowana jest w formie płatności do powierzchni uprawy określonych roślin. Z danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi wynika, że z 1,9 mln gospodarstw rolnych (powyżej 1 ha UR) wnioski o płatności złożyło w 2004 r. 1,40 mln, w 2005 r. ponad 1,48 mln, a w 2006 r. blisko 1,47 mln rolników (8).

Programem, który skierowany jest do mniejszych obszarowo gospodarstw o relatywnie niewielkim potencjale gospodarczym jest Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Środki finansowe przewidziane na realizację programu mają zapewnić wzrost konkurencyjności tych gospodarstw oraz stymulować zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Zaletą PROW jest możliwość korzystania ze środków programu bez konieczności angażowania własnych środków przez beneficjentów przy realizacji projektów. Natomiast wadą programu jest konieczność podjęcia i realizacji określonych zobowiązań, które są warunkiem otrzymania środków finansowych.

W ramach programu realizowanych jest szereg działań. Niektóre z nich cieszyły się tak dużym zainteresowaniem, że w krótkim czasie do momentu uruchomienia programu wyczerpały się środki finansowe przeznaczone na ich realizację. Konsekwencją tego było wstrzymanie na pewien okres przyjmowania wniosków o pomoc w ramach takich działań jak np. renty strukturalne. Prosta procedura ubiegania się o środki finansowe oraz brak dodatkowych dokumentów sprawiły, że najwięcej rolników ubiegało się o dopłaty w ramach wspierania działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. W ramach PROW szczególnie korzystne, ze względu na specyfikę polskiego rolnictwa, było działanie dotyczące gospodarstw niskotowarowych. Dzięki wsparciu wiele spośród słabych gospodarstw miało szansę osiągnąć żywotność ekonomiczną oraz stać się efektywnymi produ-

centami żywności. Ważne były także działania dotyczące dostosowania gospodarstw rolnych do standardów UE oraz wsparcia programów rolnośrodowiskowych. Otrzymana pomoc finansowa w ramach tych działań pozwoliła, przynajmniej częściowo, zmniejszyć dystans, który dzieli polskie i unijne gospodarstwa rolne.

Kolejnym źródłem, z którego mogą korzystać rolnicy na finansowanie inwestycji w gospodarstwach rolnych, są środki Sektorowego Programu Operacyjnego pt. „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”. Program został przyjęty w oparciu o analizę i ocenę sytuacji na obszarach wiejskich oraz w sektorze rolno-spożywczym i realizowany jest w ramach szeregu działań. Największe znaczenie dla rolników miały następujące działania: inwestycje w gospodarstwach rolnych, ułatwienie startu młodym rolnikom, różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów oraz rozwój i ulepszenie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem. Pomoc w formie dofinansowania projektu jest realizowana na zasadzie refundacji określonej części lub całości poniesionych kosztów kwalifikowanych (4).

Wśród działań SPO-rolny największym zainteresowaniem wśród rolników cieszyły się inwestycje w gospodarstwach rolnych. Liczba złożonych wniosków o dofinansowanie w ramach tego działania stanowiła 49% ogólnej liczby wniosków w ramach SPO-rolny i była kilkakrotnie wyższa w porównaniu z innymi działaniami programu. Bardzo dużym zainteresowaniem cieszyło się również działanie dotyczące ułatwienia startu młodym rolnikom (31% ogólnej liczby wniosków SPO-rolny). Jednak z powodu zbyt małego budżetu przewidzianego na to działanie nie wszyscy zainteresowani mogli skorzystać z pomocy.

### **Charakterystyka badanych gospodarstw**

Właściciele badanych gospodarstw to ludzie młodzi, posiadający relatywnie małe doświadczenie zawodowe (tab. 1). Wiek kierującego gospodarstwem malał wraz ze wzrostem powierzchni UR w badanych grupach. Właściciele gospodarstw charakteryzowali się różnym poziomem wykształcenia. Wśród ankietowanych dominowało wykształcenie zawodowe (56% respondentów) i średnie (28% respondentów). Na uwagę zasługuje fakt, że żaden spośród 25 ankietowanych kierowników gospodarstw nie posiadał wykształcenia wyższego. Lepiej wykształceni byli właściciele większych gospodarstw.

Powierzchnia UR średnio w przeliczeniu na gospodarstwo wynosiła nieco ponad 12 ha, z czego grunty orne stanowiły 69,5%, trwałe użytki zielone 29,5%, a sady i plantacje trwałe 1% (tab. 2). Większy udział gruntów ornych w strukturze użytków rolnych (blisko 73%) odnotowano w gospodarstwach o powierzchni od 7,1 ha do 15 ha. Natomiast mniejszy udział w strukturze użytków rolnych grunty orne stanowiły w największych powierzchniowo gospodarstwach należących do grupy III – 68%.

Tabela 1

Charakterystyka kierowników gospodarstw  
Characteristics of farm managers

| Wyszczególnienie<br>Description                                                                                        | Grupy wg powierzchni UR<br>Groups according to area<br>of agricultural lands |    |     | Razem<br>średnio<br>In total<br>average |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|----|-----|-----------------------------------------|
|                                                                                                                        | I                                                                            | II | III |                                         |
| Liczba gospodarstw w grupie (w szt.)<br>Number of farms in group                                                       | 8                                                                            | 11 | 6   | 25                                      |
| Wiek średnio na 1 gospodarstwo (w latach)<br>Age – average per one farm (years)                                        | 47                                                                           | 46 | 42  | 45                                      |
| Doświadczenie zawodowe średnio na 1 gospodarstwo<br>(w latach)<br>Profession experience – average per one farm (years) | 21                                                                           | 18 | 16  | 18                                      |
| Wykształcenie kierowników (w osobach):<br>Education level of the farm managers (in persons):                           |                                                                              |    |     |                                         |
| – podstawowe; elementary                                                                                               | 2                                                                            | 1  | 1   | 4                                       |
| – zawodowe; technical                                                                                                  | 6                                                                            | 7  | 1   | 14                                      |
| – średnie; secondary                                                                                                   | -                                                                            | 3  | 4   | 7                                       |

Źródło: obliczenia własne na podstawie wyników badań ankietowych  
Source: own calculations based on the results of questionnaire surveys

Tabela 2

Charakterystyka badanych gospodarstw  
Characteristics of respondent farms

| Wyszczególnienie<br>Description                                                                                                                  | Grupy wg powierzchni UR<br>Groups according to area<br>of agricultural lands |       |       | Razem<br>średnio<br>In total<br>average |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|-------|-------|-----------------------------------------|
|                                                                                                                                                  | I                                                                            | II    | III   |                                         |
| Powierzchnia UR na 1 gospodarstwo (ha)<br>Area of agricultural lands per 1 farm (ha)                                                             | 4,23                                                                         | 9,11  | 23,27 | 12,20                                   |
| w tym: powierzchnia gruntów ornych (ha)<br>of which: area of arable lands (ha)                                                                   | 3,01                                                                         | 6,62  | 15,82 | 8,48                                    |
| Liczba ha przeliczeniowych na 1 gospodarstwo<br>Number of conversion ha per 1 farm                                                               | 3,43                                                                         | 12,12 | 22,12 | 12,56                                   |
| Obsada zwierząt (SD/100 ha UR)<br>Livestock density (in large units/100 ha of agricultural<br>lands)                                             | 59                                                                           | 66    | 107   | 78                                      |
| Plony wybranych roślin średnio na 1 gospodarstwo<br>(t·ha <sup>-1</sup> ):<br>Yields of selected crops average per 1 farm (t·ha <sup>-1</sup> ): |                                                                              |       |       |                                         |
| – zboża; cereals                                                                                                                                 | 2,21                                                                         | 3,08  | 4,06  | 3,12                                    |
| – okopowe; root crops                                                                                                                            | 20,0                                                                         | 18,00 | 25,17 | 21,06                                   |
| – pastwne; fodder crops                                                                                                                          | 0,50                                                                         | -     | 1,81  | 0,77                                    |

Źródło: obliczenia własne na podstawie wyników badań ankietowych  
Source: own calculations based on the results of questionnaire surveys

Jakość użytków rolnych w badanych gospodarstwach uwzględniono obliczając liczbę hektarów przeliczeniowych. Liczba hektarów fizycznych średnio w przeliczeniu na gospodarstwo jest zbliżona do liczby hektarów przeliczeniowych, co oznacza, że grunty w badanych gospodarstwach należały do IV klasy bonitacyjnej – były średniej jakości. Najlepsze jakościowo gleby posiadały gospodarstwa należące do drugiej grupy obszarowej. Liczba hektarów przeliczeniowych w tych gospodarstwach przewyższa liczbę hektarów fizycznych, co oznacza, że większa część gleb należała do IV i wyższych klas bonitacyjnych. W grupach I oraz III relacja pomiędzy liczbą hektarów przeliczeniowych a liczbą hektarów fizycznych była odwrotna, tak więc gleby gospodarstw należących do tych grup obszarowych były gorszej jakości.

Jednym z elementów charakteryzujących gospodarstwo jest obsada zwierząt, tj. liczba zwierząt gospodarskich przypadająca na 100 ha użytków rolnych. Obsada może być wyrażona w sztukach fizycznych lub w sztukach przeliczeniowych – dużych, obornikowych lub żywieniowych. Dla potrzeb niniejszej publikacji obsadę wyrażono w sztukach dużych (1 SD oznacza zwierzę o wadze 500 kg). Przeprowadzone badania pokazały, że wraz ze wzrostem powierzchni użytków rolnych wzrasta również liczba zwierząt w gospodarstwach. Tylko w III grupie obsada zwierząt przekraczała średnią, natomiast w grupach I oraz II była znacznie od niej niższa. Oznacza to, że gospodarstwa duże nastawione są bardziej na produkcję zwierzęcą niż na produkcję roślinną.

Cechą charakteryzującą gospodarstwo jest plonowanie uprawianych w nim roślin. Osiągane wyniki zależą m.in. od rodzaju gleb, sposobu uprawy, intensywności nawożenia. W badanych gospodarstwach uprawiano trzy grupy roślin: zboża, okopowe i pastewne, przy czym rośliny pastewne miały niewielkie znaczenie i uprawiane były głównie na własne potrzeby tylko w trzech spośród 25 badanych gospodarstw. Największe znaczenie w uprawie miały zboża, które zajmowały około 70% w strukturze zasiewów. Najczęściej uprawianym zbożem było żyto, charakterystyczne dla upraw na glebach lekkich, które przeważają w powiecie łukowskim. Średni plon zbóż w ankietowanych gospodarstwach nieco przekrzczał  $3,0 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1}$ . Na zbliżonym poziomie kształtowało się plonowanie zbóż w gospodarstwach należących do II grupy. Znacznie wyżej niż średnia dla całej populacji (o ponad 30%) plonowały zboża w największych obszarowo gospodarstwach. Zdecydowanie gorzej plonowały zboża uprawiane w gospodarstwach o powierzchni do 7 ha. Wśród okopowych najczęściej uprawianą rośliną były ziemniaki, uprawiane w blisko 60% ankietowanych gospodarstw. Podobnie jak w przypadku zbóż najwyższe plony miały gospodarstwa o powierzchni powyżej 15 ha i były one wyższe o ponad 19% niż średnia ze wszystkich badanych gospodarstw.

Podstawowy składnik potencjału wytwórczego każdego gospodarstwa rolnego stanowią posiadane środki trwałe, które w zasadniczy sposób decydują o jego możliwościach produkcyjnych. Będąc nośnikiem postępu technicznego i unowocześnienia organizacji produkcji mają one ponadto charakter środka substytucyjnego w stosunku do siły roboczej. Stąd stan i wartość techniczno-użytkowa środków trwa-

łych oraz ich poziom wykorzystania są determinantami działalności każdego gospodarstwa. Przeprowadzone badania pokazały, że wartość bieżąca środków trwałych wynosiła średnio w przeliczeniu na jedno gospodarstwo blisko 146 tys. zł (tab. 3). Znacznie lepiej wyposażone w majątek były gospodarstwa należące do III grupy obszarowej. Dużo mniejszym potencjałem dysponowały natomiast gospodarstwa rolne o powierzchni do 15 ha. W strukturze środków trwałych dominują budynki i budowle, które stanowiły blisko 66%. Prawie wszystkie gospodarstwa posiadały oborę i stodołę, a 60% gospodarstw również chlewnię. Ponad 25% wartości środków trwałych stanowiły środki transportu, w tym przede wszystkim ciągniki i przyczepy. Podkreślić należy, że niektóre małe gospodarstwa należące do I grupy nie posiadały ciągnika, za to wszyscy właściciele gospodarstw o powierzchni powyżej 15 ha posiadali jeden, a w niektórych przypadkach po dwa ciągniki. Dużo mniejszy udział w strukturze środków trwałych średnio w przeliczeniu na jedno gospodarstwo miały maszyny i urządzenia rolnicze (7,6%). Dominowały wśród nich maszyny do uprawy gleby i zbioru roślin. Pozostałe środki trwałe to przede wszystkim wyposażenie pomieszczeń inwentarskich w drobny sprzęt typu dojarki czy karmidła dla zwierząt.

Tabela 3

Poziom wyposażenia gospodarstw w majątek trwały wg wartości bieżącej (w tys. zł)  
Fixed assets of farms expressed by present value (in PLN thousands)

| Wyszczególnienie<br>Description              | Grupy wg powierzchni UR<br>Groups according to area of agricultural lands |      |       | Razem średnio<br>In total average |
|----------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|------|-------|-----------------------------------|
|                                              | I                                                                         | II   | III   |                                   |
| Budynki i budowle<br>Buildings               | 50,9                                                                      | 65,1 | 164,5 | 96,1                              |
| Maszyny i urządzenia<br>Machines             | 3,9                                                                       | 4,8  | 29,3  | 11,1                              |
| Środki transportu<br>Means of transport      | 11,9                                                                      | 12,4 | 86,0  | 36,8                              |
| Pozostałe środki trwałe<br>Other basic funds | -                                                                         | 0,8  | 7,9   | 2,9                               |
| Razem; In total                              | 66,7                                                                      | 83,1 | 287,7 | 145,8                             |

Źródło: obliczenia własne na podstawie wyników badań ankietowych  
Source: own calculations based on the results of questionnaire surveys

### Rodzaje zrealizowanych inwestycji i źródła ich finansowania

Przeprowadzone badania pokazały, że kwota wydatkowanych środków finansowych na inwestycje w latach 2002–2006 średnio w przeliczeniu na jedno badane gospodarstwo wynosiła ponad 40 tys. zł (tab. 4). Poziom wydatków poniesionych na inwestycje zależał od powierzchni UR w gospodarstwie i był najniższy w gospodarstwach należących do I grupy – niecałe 2 tys. zł. W większych obszarowo gospodar-

Tabela 4

Poziom i struktura nakładów na inwestycje średnio w przeliczeniu na 1 gospodarstwo  
Level and structure of capital investment, average per one farm

| Wyszczególnienie<br>Description                                                                   | Grupy wg powierzchni UR<br>groups according to area of agricultural lands |       |      |       |        |       | Razem średnio<br>In total average |       |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|-------|------|-------|--------|-------|-----------------------------------|-------|
|                                                                                                   | I                                                                         |       | II   |       | III    |       | zł                                | %     |
|                                                                                                   | zł                                                                        | %     | zł   | %     | zł     | %     |                                   |       |
| Budowa budynków<br>New buildings                                                                  | -                                                                         | -     | -    | -     | 2500   | 2,3   | 833                               | 2,1   |
| Ulepszenie budynków<br>Improvement of buildings                                                   | -                                                                         | -     | 2409 | 27,6  | 29833  | 27,0  | 10747                             | 26,6  |
| Zakup maszyn, urządzeń<br>i środków transportu<br>Purchase of machines<br>and means of transports | 1952                                                                      | 100,0 | 3045 | 34,9  | 70167  | 63,6  | 25055                             | 62,1  |
| Zakup zwierząt<br>Purchase of farm animals                                                        | -                                                                         | -     | 1091 | 12,5  | 4500   | 4,1   | 1864                              | 4,6   |
| Zakup gruntów<br>Purchase of land                                                                 | -                                                                         | -     | 727  | 8,3   | 3333   | 3,0   | 1354                              | 3,4   |
| Pozostałe inwestycje<br>Other investments                                                         | -                                                                         | -     | 1455 | 16,7  | -      | -     | 485                               | 1,2   |
| Razem; In total                                                                                   | 1952                                                                      | 100,0 | 8727 | 100,0 | 110333 | 100,0 | 40338                             | 100,0 |

Źródło: obliczenia własne na podstawie wyników badań ankietowych  
Source: own calculations based on the results of questionnaire surveys

stwach, należących do grupy II, kwota wydatków wynosiła blisko 9 tys. zł. Z kolei najczęściej na inwestycje przeznaczyły gospodarstwa w grupie obszarowej powyżej 15 ha UR, tu kwota zainwestowanych środków wynosiła średnio w przeliczeniu na jedno gospodarstwo należące do tej grupy ponad 110 tys. zł. Najwięcej środków finansowych przeznaczono za zakup maszyn, urządzeń i środków transportu, średnio w przeliczeniu na jedno badane gospodarstwo ponad 25 tys. zł, co stanowiło przeszło 62% wszystkich wydatków na inwestycje. Znaczący był również udział wydatków na ulepszenie i modernizację istniejących budynków (średnio blisko 11 tys. zł, co stanowiło ponad 26% wydatków). Dużo mniejsze znaczenie w strukturze wydatków miały inwestycje polegające na budowie nowych budynków (2,1%), zakupie gruntów (3,4%) i zwierząt gospodarskich (4,6%).

Analiza nakładów na inwestycje w wyodrębnionych grupach potwierdziła wyniki badań z całej zbiorowości, tj. wszystkich 25 gospodarstw. We wszystkich grupach bowiem największe inwestycje wiązały się z zakupem maszyn i urządzeń do produkcji rolniczej. W grupie I stanowiły one 100% wszystkich wydatkowanych kwot na inwestycje, w grupie II – 34,9%, a w grupie III – 63,6%. W grupach II oraz III znaczący był również udział wydatków na ulepszenie budynków i stanowił około 27% wydatków ogółem.

Źródłem finansowania inwestycji w badanych gospodarstwach były przede wszystkim kredyty preferencyjne, które średnio w przeliczeniu na jedno gospodarstwo wynosiły blisko 21 tys. zł, co stanowi 51,7% kwoty nakładów inwestycyjnych (tab. 5). Duże znaczenie miały również środki pomocy przedakcesyjnej w ramach programu SAPARD, które finansowały inwestycje w 27,5%. Przeprowadzone badania potwierdziły ograniczone zasoby finansowe gospodarstw rolnych, których wykorzystanie w finansowaniu inwestycji kształtowało się średnio w przeliczeniu na jedno gospodarstwo na poziomie 12,3%. Dużym zaskoczeniem jest niski poziom zaangażowania w finansowanie inwestycji środków funduszy strukturalnych dostępnych dla rolników po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Udział dopłat bezpośrednich w finansowaniu inwestycji średnio w przeliczeniu na jedno gospodarstwo wynosił 3%, SPO rolny – 3,4%, a PROW – 2,1%. Nabyte doświadczenia przy ubieganiu się o środki przedakcesyjne oraz duża oferta działań w ramach programów pomocowych stwarzały niemalże nieograniczone możliwości ich aplikacji. Niski poziom wykorzystania funduszy unijnych może być związany z brakiem kapitału własnego, który z reguły jest niezbędny do realizacji wielu działań ze środków pomocowych. Wniosek ten zdaje się potwierdzać analiza źródeł finansowania inwestycji w badanych grupach obszarowych. W grupie III zaangażowanie środków własnych było duże i gospodarstwa należące do tej grupy w większym stopniu wykorzystywały zewnętrzne źródła do finansowania inwestycji.

Tabela 5

Poziom i struktura źródeł finansowania inwestycji średnio w przeliczeniu na 1 gospodarstwo  
Level and structure of sources of investment financing, average per one farm

| Wyszczególnienie<br>Descriptions            | Grupy wg powierzchni UR<br>Groups according to area of agricultural lands |       |      |       |        |       | Razem średnio<br>In total average |       |
|---------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|-------|------|-------|--------|-------|-----------------------------------|-------|
|                                             | I                                                                         |       | II   |       | III    |       |                                   |       |
|                                             | zł                                                                        | %     | zł   | %     | zł     | %     | zł                                | %     |
| Środki własne<br>Own funds                  | -                                                                         | -     | 6000 | 68,8  | 8833   | 8,0   | 4945                              | 12,3  |
| Kredyty preferencyjne<br>Preference credits | 875                                                                       | 44,8  | -    | -     | 61667  | 55,9  | 20847                             | 51,7  |
| SAPARD                                      | -                                                                         | -     | -    | -     | 33333  | 30,2  | 11111                             | 27,5  |
| Dopłaty bezpośrednie<br>Direct payments     | -                                                                         | -     | 1318 | 15,1  | 2333   | 2,1   | 1217                              | 3,0   |
| SPO – rolny<br>SPO – agricultural           | -                                                                         | -     | -    | -     | 4167   | 3,8   | 1389                              | 3,4   |
| PROW<br>Rural Development Plan              | 1078                                                                      | 55,2  | 1409 | 16,1  | -      | -     | 829                               | 2,1   |
| Razem; In total                             | 1953                                                                      | 100,0 | 8727 | 100,0 | 110333 | 100,0 | 40338                             | 100,0 |

Źródło: obliczenia własne na podstawie wyników badań ankietowych  
Source: own calculations based on the results of questionnaire surveys

## PODSUMOWANIE

Wprawdzie przeprowadzone badania obejmują celowo dobraną grupę gospodarstw rolnych i materiał badań nie upoważnia do zbyt daleko idących uogólnień, to jednak wyniki badań mogą stanowić podstawę wnioskowania na temat rodzaju i zakresu inwestycji oraz źródeł ich finansowania dla podobnych gospodarstw położonych w regionach rolniczych o niedostatecznie rozwiniętej infrastrukturze wsi i rolnictwa.

Badania pokazały, że zdecydowanie wyższą aktywnością w zakresie działalności inwestycyjnej charakteryzują się gospodarstwa duże, prowadzone przez młodych, dobrze wykształconych rolników, gospodarstwa te uzyskują również znacznie lepsze wyniki produkcyjne. Z reguły dysponują one dużym potencjałem środków trwałych w postaci budynków i budowli, maszyn i urządzeń, środków transportu oraz lepszym wyposażeniem pomieszczeń inwentarskich. Działalność inwestycyjna w dużych gospodarstwach sprowadza się do ulepszenia posiadanych już budynków oraz dostosowania warunków produkcji do wymogów UE. Stąd też najwięcej środków inwestowanych jest w zakup nowych maszyn i urządzeń do produkcji rolnej oraz w środki transportu. Na finansowanie prowadzonych inwestycji właściciele dużych gospodarstw, z reguły obok własnych środków, wykorzystują również źródła zewnętrzne, przede wszystkim w postaci kredytów preferencyjnych. Najczęściej wymienianymi motywami ubiegania się o kredyt są, obok udogodnień przy jego spłacie, również chęć poprawienia organizacji pracy, podniesienie dochodów oraz unowocześnienie procesów technologicznych (3). Duże gospodarstwa w większym stopniu skorzystały ze środków pomocy przedakcesyjnej w ramach programu SAPARD, co pozwoliło im dobrze przygotować się do zasad Wspólnej Polityki Rolnej obowiązujących w Unii Europejskiej. Większość dużych gospodarstw unowocześniła swoje gospodarstwa z pomocą kredytów i środków programu SAPARD jeszcze przed przystąpieniem Polski do UE. Po akcesji nieliczni właściciele dużych gospodarstw prowadzili inwestycje w oparciu o dostępne środki finansowe, tj. dopłaty bezpośrednie czy środki SPO-rolny.

Mniejsze obszarowo gospodarstwa prowadzone są z reguły przez starszych właścicieli. Z racji wieku mają oni duże doświadczenie zawodowe, są jednak najczęściej gorzej wykształceni. Prowadzone przez nich gospodarstwa uzyskują relatywnie słabsze wyniki produkcyjne, znacznie gorzej wyposażone są również w składniki majątku trwałego. Poziom nakładów na inwestycje w tych gospodarstwach jest z reguły niewielki i ogranicza się wyłącznie do zakupu maszyn i urządzeń. Biorąc pod uwagę kwotę wydatków średnio w przeliczeniu na jedno badane gospodarstwo oraz ceny nowych maszyn i urządzeń można przypuszczać, że jest to raczej drobny sprzęt, najczęściej używany. Wobec braku własnych funduszy najczęściej źródłem finansowania nakładów inwestycyjnych są dopłaty bezpośrednie oraz środki finansowe wspierające gospodarstwa niskotowarowe dostępne w ramach PROW. W niewielkim zakresie gospodarstwa małe korzystają z kredytów preferencyjnych. Barie-

raż w ubieganiu się o kredyt są wymagania formalne dotyczące oceny zdolności kredytowej, a głównie wymóg zapewnienia udziału własnego inwestora oraz realnego zabezpieczenia kredytu, z czym mniejsze obszarowo gospodarstwa najczęściej mają kłopoty. Ważnym problemem jest również niechęć do zaciągania kredytów. Gorsze wyniki produkcyjne oraz słabsza aktywność inwestycyjna sprawia, że gospodarstwa małe mają z reguły charakter socjalny, a ich właściciele dochody z gospodarstwa rolnego uzupełniają dochodami z innych źródeł.

Reasumując można stwierdzić, że ze względu na ograniczone zasoby finansowe wielu rolników dostęp do funduszy strukturalnych może być ograniczony, co spowolni proces unowocześniania polskiego rolnictwa. Większość ankietowanych rolników podkreślała, że decyzja o skorzystaniu ze środków unijnych została podjęta dopiero po otrzymaniu wsparcia przez znajomych czy sąsiadów. Rolnicy zwracali uwagę na nadmierne skomplikowanie procedur przy składaniu wniosków o dofinansowanie projektów. Najwięcej uwag dotyczyło zbyt dużej liczby załączników, których zdobycie często rodziło problemy oraz krótkiego terminu ich ważności. Mimo krytycznych uwag większość rolników pozytywnie ocenia możliwość skorzystania z pomocy finansowej UE. W rozmowach rolnicy wyrażają zadowolenie, że taka pomoc istnieje, podkreślają jednocześnie, że po raz pierwszy otrzymują skuteczną i bezzwrotną pomoc ze środków publicznych.

#### LITERATURA

1. Brzozowska K.: Kredyty preferencyjne w finansowaniu przedsięwzięć inwestycyjnych w rolnictwie i przetwórstwie rolno-spożywczym. W: Rolnictwo a rozwój obszarów wiejskich; M. Kłodziński, W. Duna, IRWiR PAN, Warszawa, 2005.
2. Gładysz M.: Wspieranie inwestowania inwestycji w rolnictwie. W: Agrobiznes. Przemiany w agrobiznesie i obszarach wiejskich oraz ich następstwa, Tom 1; red.: S. Urban, Wyd. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, 2002.
3. Kalinowski J.: Kredytowanie czynnikiem rozwoju gospodarstw indywidualnych. Warszawa - Poznań - Koszalin, 2003, SERiA, V(1).
4. Olejniczak W.: Rola projektów europejskich w rozwoju lokalnym i regionalnym. W: Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce w aspekcie integracji europejskiej, MRiRW, Warszawa, 2004.
5. Pomajda W.: ARiMR – dokonania i zamierzenia. ARiMR, Warszawa, 2004.
6. Zawojcka A.: Dopłaty bezpośrednie w rolnictwie – skutki ekonomiczne i społeczne. *Wiś Jutra*, 10/1999: 41.
7. [www.arimr.gov.pl](http://www.arimr.gov.pl) (30.05.07)
8. [www.minrol.gov.pl](http://www.minrol.gov.pl) (30.05.07)

#### SOURCES OF FINANCING AGRICULTURAL DEVELOPMENT

##### Summary

This article presents the assessment of investment activity in agricultural farms in the years 2002–2006, as well as analysing the sources of its financing. The study was carried out by means of a questionnaire in 25 farms in the Łuków powiat. For the purposes of this research, the respondent farms

were divided into three groups according to their useable agricultural area. The study revealed that the level of expenditure on investments was higher in farms with a greater useable agricultural area. Most sources were allocated for the purchase of machines and equipment, whereas preferential loans were the major source of investment financing. Larger farms to a greater extent, took advantage of external sources of financing. Insufficient financial reserves of smaller farms limit their modernisation based on structural funds of the European Union.

*Praca wpłynęła do Redakcji 3 VII 2007 r.*